

MARCIN TYMIŃSKI*, MARCIN SZUFLICKI*,
AGNIESZKA MALON*, KRZYSZTOF SZAMALEK**

Ewolucja metodyki gromadzenia danych o obrotach surowcami mineralnymi w Polsce przy bilansowaniu zasobów złóż kopalin

Wprowadzenie

Zestawienia krajowych obrotów handlowych surowcami mineralnymi są bardzo ważną informacją ukazującą stan gospodarki kraju, stopień jego uzależnienia od dostaw zagranicznych, dynamikę i potencjał rozwoju oraz przesłanki do prognoz gospodarczych. Z tego względu przed 1989 rokiem uznawane były za dane wrażliwe i obejmowane różnymi klauzulami tajności lub poufności. Obecnie dane te są jawne (poza danymi dotyczącymi importu gazu ziemnego) i szeroko dostępne na stronach internetowych Państwowego Instytutu Geologicznego-Państwowego Instytutu Badawczego. Wielkość eksportu i importu świadczy o kondycji sektora mineralnego gospodarki w kraju – o popycie i podaży poszczególnych surowców, ale także wskazuje na trendy na światowych rynkach surowców mineralnych. Ceny surowców mają decydujący wpływ na wartość obrotów w handlu międzynarodowym, a tym samym na poziom salda obrotów surowcami mineralnymi w kraju. Dlatego też, istotnym, uzupełniającym elementem corocznego bilansowania zasobów złóż kopalin w Polsce, są właśnie informacje o wielkości i wartości wymiany handlowej.

* Mgr, ** Prof. dr hab., Zakład Informacji o Złożach i Obszarach Górniczych, Państwowy Instytut Geologiczny-Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa; e-mail: marcin.tyminski @pgi.gov.pl

1. Historia gromadzenia danych

Informacje z zakresu eksportu i importu surowców mineralnych w Polsce przedstawiane są od ponad 50 lat przy okazji bilansowania zasobów złóż kopalin. Po raz pierwszy dane te pojawiły się w publikacji „Bilans zasobów kopalin użytecznych w Polsce 1.I.1960”, wydanej w 1960 roku przez Centralny Urząd Geologii (CUG). Informacje o obrotach handlowych zamieszczone zostały w rozdziale zatytułowanym „Produkcja, import i eksport ważniejszych kopalin”. Ze względu na fakt, że dane te nie były wówczas gromadzone przez jeden odpowiedzialny za to podmiot, to ich źródłem był szereg instytucji, w tym: Komisja Planowania przy URM, Główny Urząd Statystyczny, wybrane ministerstwa (m.in.: Min. Handlu Zagranicznego; Min. Przemysłu Chemicznego; Min. Przemysłu Ciężkiego) oraz Zjednoczenia (m.in.: Zjedn. Przemysłu Wapienniczego i Gipsowego – Kraków; Zjedn. Przemysłu Szklarskiego – Sosnowiec; Zjedn. Przem. Ceram. Budowlanej – Warszawa; Zjedn. Przem. Kamienia Budowlanego – Kraków; Zjedn. Przem. Cementowego – Sosnowiec). W „Bilansie...” (1960) przedstawiono dane obejmujące lata 1957–1959 oraz plany na lata 1960–1965, zarówno w aspekcie wielkości, jak i wartości obrotów handlowych (dane przedstawiano w rublach clearingowych). Informacje dotyczyły najważniejszych surowców energetycznych, metalicznych, chemicznych i skalnych. Dane dotyczące wielkości importu za rok 1957 zaprezentowano dla 42 surowców mineralnych oraz ich półproduktów, za rok 1958 dla 45, a za rok 1959 dla 73. W przypadku eksportu było to odpowiednio 17, 17 oraz 37 pozycji. W celu przedstawienia pełnego obrazu w sektorze gospodarki surowcami mineralnymi, wielkość eksportu i importu podana była w zestawieniu z krajową produkcją danego surowca. Przewodniczącym komitetu redakcyjnego, począwszy od 1960 r. aż do wydania „Bilansu...” na 1.I.1973 r., był Franciszek Kozubski.

W następnych wydaniach „Bilansu...” źródła danych, ich zakres i sposób prezentacji nie ulegał zmianie. Nadal również, zgodnie z ówczesnymi wytycznymi, co roku prezentowano plan realizacji obrotów handlowych na lata przyszłe. Zmieniła się natomiast waluta, w jakiej przedstawiano dane – począwszy od edycji wydanej w 1961 r. były to złote dewizowe¹. Od 1964 r. za przygotowanie „Bilansu...” odpowiedzialny był Departament Surowców Mineralnych CUG. Począwszy od publikacji według stanu na 1.I.1969 r., zmniejszył się zakres prezentowanych danych, gdyż usunięto plan na lata kolejne. Od 1972 r., wraz ze zmianą tytułu publikacji na „Bilans zasobów kopalin w Polsce”, pojawiło się nowe zestawienie – porównanie obrotów handlowych z rokiem poprzednim w zakresie wartości eksportu i importu w poszczególnych grupach surowców. Od edycji „Bilansu zasobów kopalin w Polsce 1.I.1974 r.” podmiotem przygotowującym był Departament Geologii Gospodarczej CUG. Redaktorem naczelnym publikacji w latach 1974–1975 był Kazimierz Żandarski, a w roku 1976 Jerzy Szawdyn.

¹ Złoty dewizowy – księgowa jednostka rozrachunkowa używana w Polsce do 1982 dla rozliczania prowadzonych przez państwo transakcji zagranicznych oraz używana w statystykach handlu zagranicznego. Nominalnie złoty dewizowy miał odpowiadać 0,222168 gram złota (Gadomski 2013).

Istotne modyfikacje sposobu prezentacji danych o eksporcie i imporcie surowców mineralnych w Polsce nastąpiły w latach kolejnych. W 1977 r. zmieniono tytuł publikacji na „Bilans zasobów surowców mineralnych i wód podziemnych w Polsce według stanu na 31.XII.1976 r.” (redaktorem naczelnym został Ryszard Cichy, który pełnił tę funkcję do 1985 r.), dane zaczęto przedstawiać według stanu na koniec roku poprzedniego, a ich źródłami były od tej pory tabulogramy pozyskiwane z GUS. W kolejnym roku wszystkie informacje z zakresu obrotów handlowych surowcami mineralnymi w kraju przeniesione zostały do osobnego rozdziału – poświęconego tylko i wyłącznie zagadnieniom dotyczącym eksportu i importu, bez zestawiania ich z wydobyciem/produkcją. W następnej edycji natomiast, po raz pierwszy zamieszczono informacje o saldzie obrotów handlowych (eksport–import). W „Bilansie zasobów surowców mineralnych i wód podziemnych w Polsce według stanu na 31.XII.1979 r.” pojawiło się rozbieżenie eksportu i importu surowców na stosowane wówczas w rozliczeniach handlu obszary płatnicze (I i II). Pierwszy obszar płatniczy odnosił się do krajów tzw. Bloku Wschodniego (z wyjątkiem Jugosławii), ze względu na to, że miały autonomiczny system walutowy i ich waluty nie podlegały normalnej wymienialności na waluty krajów kapitalistycznych, czyli krajów drugiego obszaru płatniczego. Handel zagraniczny pomiędzy krajami I obszaru płatniczego prowadzono w umownych jednostkach rozliczeniowych: rublu clearingowym (od lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku) oraz rublu transferowym (zaczął częściowo zastępować rubla clearingowego od 1964 r.).

W 1981 r. publikacja miała już tytuł „Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce według stanu na 31.XII.1980 r.”; wprowadzono także informację o saldzie obrotów handlowych z okresu kilku wcześniejszych lat. Ważna zmiana nastąpiła począwszy od edycji za rok 1982 – wartość obrotów handlowych zaczęto prezentować w „złoty”, w cenach transakcyjnych (stosowano specjalny przelicznik ze złotych dewizowych na ceny transakcyjne, różny dla obu obszarów płatniczych). W 1985 r. („Bilans... według stanu na 31.XII.1984 r.”) zmieniło się źródło danych o eksporcie i imporcie – od tej pory korzystano z tabulogramów przekazywanych corocznie przez Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego (CIHZ). Od edycji na rok 1985 wydawanie „Bilansu...” przeszło w gestię Ministerstwa Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych (Departament Gospodarki i Ochrony Kopalin) i w latach 1986–1987 za redakcję „Bilansu...” odpowiadali kolejno Bronisław Orłowski oraz Kazimierz Żandarski. Zakres danych w tych dwóch wydaniach pozostał w niezmięnionej formie, przy czym saldo wielkości obrotów handlowych prezentowano w czasie ostatnich 10 lat, a saldo wartości odpowiednio 4 i 5 lat (aż do osiągnięcia perspektywy 10-letniej w kolejnych wydaniach).

Od 1988 roku (edycja na 31.XII.1987 r.) „Bilans...” opracowywany był w Państwowym Instytucie Geologicznym (PIG), a redaktorem naczelnym został Stanisław Przeniosło. W publikacji po raz pierwszy pojawiły się informacje o obrotach handlowych w rozbięciu na cztery grupy surowców w aspekcie zarówno wielkości, jak i wartości wymiany handlowej. W roku 1989 wykonanie bilansu zlecał Departament Rozwoju Geologii i Polityki Ochrony Zasobów Naturalnych MOŚiZN, po raz pierwszy także pojawiło się nazwisko autora rozdziału „Eksport i import surowców mineralnych” – Henryka Jasińskiego. W publikacji

wydanej w 1990 r. („Bilans...” za rok 1989) organem zlecającym był Departament Geologii Ministerstwa Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, a za przygotowanie informacji o obrotach handlowych odpowiedzialna była Stefania Dembowiecka. W latach kolejnych autorami byli: Antoni Pizon i Irmina Wąsik („Bilans...” za rok 1990) oraz Anna Dziedzic i Alina Piotrowska (cztery kolejne wydania).

Następne kilka wydań publikacji przyniosło ważne modyfikacje. W „Bilansie zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce według stanu na 31.XII.1992 r.” po raz pierwszy dokonano zmiany i rozszerzenia listy towarów prezentowanych w zestawieniu dotyczącym eksportu i importu. Było to konsekwencją początku obowiązywania Scalonej Nomenklatury Towarowej Handlu Zagranicznego – CN (SNTHZ-CN), obejmującej grupy towarowe w ujęciach występujących w obrotach z zagranicą i przyjmowanych w ewidencji i statystyce handlu zagranicznego. Zatwierdzona ona została decyzją Europejskiej Rady Ekonomicznej do stosowania w krajach członkowskich Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej zarządzeniem nr 58 Prezesa GUS z dnia 31 grudnia 1992 r. W następnych latach lista towarów podlegających obrotom handlowym uaktualniana była corocznie. W „Bilansie...” za rok 1994, w rozdziałach dotyczących poszczególnych surowców, pojawiły się zestawienia kierunków ich eksportu i importu – kryterium zamieszczenia zestawienia dla surowca były obroty (eksport lub import) o wielkości co najmniej 100 mld złotych („stare” zł przed denominacją w 1995 r., odpowiadające dzisiejszym 10 mln PLN), a kryterium dla kraju było minimum 5 mld zł (wartość eksportu lub importu). W rozdziale „Eksport i import...” po raz pierwszy zamieszczono także zestawienie głównych kierunków eksportu/importu dla całej Polski – po 25 krajów dla każdej grupy surowców. Kolejne wydania publikacji to zmiana autorów rozdziału (rok 1995 – Anna Dziedzic, Alina Piotrowska, Joanna Muras, następne 5 lat – Anna Dziedzic, Joanna Muras), a także prezentacja wartości obrotów po denominacji (od roku 1995) i wprowadzenie od 1996 r. zestawień graficznych z wielolecia, dotyczących salda obrotów handlowych i udziału poszczególnych grup surowców w wielkości i wartości wymiany handlowej. W tej formie informacje prezentowane są aż do najnowszych wydań „Bilansu...”. Od roku 1999 zlecającym wykonanie „Bilansu...” był Departament Geologii Ministerstwa Środowiska, a od roku 2002 Departament Geologii i Koncesji Geologicznych MŚ. Autorami rozdziału „Eksport i import...” w „Bilansie...” za rok 2001 byli Anna Dziedzic i Marcin Tymiński, od kolejnej edycji autorem pozostaje Marcin Tymiński.

Począwszy od „Bilansu zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce według stanu na 31.XII.2004 r.” dane z zakresu obrotów handlowych opracowywane są na podstawie tabulogramów Centrum Analitycznego Administracji Celnej (CAAC), które zostało utworzone w 2004 r., jako jednostka organizacyjna Polskiej Administracji Celnej w ramach struktury Izby Celnej w Warszawie. Dane pochodzą ze zgłoszeń celnych SAD, stosowanych jeszcze przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej, a obecnie wymaganych przy wymianie handlowej krajów UE z krajami spoza UE oraz deklaracji INTRASTAT, koniecznych przy eksporcie lub imporcie wewnątrz UE, przy czym wypełnianych po przekroczeniu określonej wartości towarów. W 2005 r. było to w przywozie 300 tys. PLN, w wywozie 500 tys. PLN, w 2006 r. odpowiednio 500 tys. PLN i 800 tys. PLN, w 2010 r. 1 mln PLN, a od roku 2012

1,1 mln PLN w obu kierunkach. Od 2005 r. lista towarów uaktualniana jest zgodnie z tabulogramami CAAC, a te zgodne są ze Zintegrowaną Taryfą Wspólnot Europejskich (TARIC), która z kolei jest bazą danych obejmującą taryfę wspólnotową i całe prawodawstwo handlowe. W Polsce integrację TARIC UE i środków krajowych stanowi System Zintegrowanej Taryfy Celnej – ISZTAR, stale aktualizowany danymi z systemu TARIC. Taryfa Celna Wspólnot Europejskich obejmuje Scaloną Nomenklaturę (*Combined Nomenclature* – CN) oraz każdą inną nomenklaturę, która jest oparta na Scalonej Nomenklaturze, lub która dodaje dalsze jej podpodziały i została ustanowiona odrębnymi postanowieniami Wspólnoty. Scalona Nomenklatura jest 8-znakowym rozwinięciem Systemu Zharmonizowanego (*Harmonized System* – HS), który obowiązuje we Wspólnej Taryfie Celnej i został wprowadzony w życie Międzynarodową Konwencją w sprawie Zharmonizowanego Systemu Oznaczania i Kodowania Towarów, sporządzoną pod auspicjami Rady Współpracy Celnej w Brukseli dnia 14 czerwca 1983 roku (Dz.U. z 1997 r. Nr 11, poz. 62).

Kolejne wydania publikacji wiążą się ze zmianami redakcji (Stanisław Przeniosło, Agnieszka Malon, Marcin Tyimiński, Michał Gientka, Janina Dyląg, Stanisław Wołkowicz, Marcin Szufflicki), przy zachowaniu zawartości w części dotyczącej eksportu i importu oraz bez istotnych zmian merytorycznych. Dopiero w 2007 r. nastąpiło zmniejszenie ilości prezentowanych danych – od tego roku informacje przestały obejmować gaz ziemny. Z informacji podanych przez GUS wynika, że dane te objęte zostały tajemnicą statystyczną i nie mogą być udostępniane. Jest to skutkiem Rozporządzenia (WE) nr 638/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie danych statystycznych Wspólnoty odnoszących się do handlu towarami między Państwami Członkowskimi oraz uchylającego Rozporządzenie Rady (EWG) 3330/91. Artykuł 11 w/w Rozporządzenia mówi o poufności danych statystycznych i pozwala na utajnienie przez organa państwowe danych na wniosek podmiotu, który poprzez dane statystyczne może zostać pośrednio zidentyfikowany.

Istotne zmiany nastąpiły w 2011 r. – od tego roku publikacja nosi tytuł „Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce”, wykonywana jest przez Państwowy Instytut Geologiczny-Państwowy Instytut Badawczy (PIG-PIB – Instytut uzyskał status państwowego instytutu badawczego w 2009 r.), jako ustawowe zadanie państwowej służby geologicznej (psg) i akceptowana jest przez Ministra Środowiska. Zmiana trybu wykonywania bilansu wynika z przepisów ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze (PGG 2011). Na mocy ustawy zmienił się także termin publikowania „Bilansu...” – musi on ukazywać się do dnia 30 czerwca każdego roku. W związku z tym, że dane o eksporcie i imporcie przekazywane są do PIG-PIB na przełomie lipca i sierpnia każdego roku, opracowany na ich podstawie rozdział dotyczący eksportu i importu zamieszczany jest obecnie na witrynie internetowej PIG-PIB „Surowce mineralne Polski” – w dalszym ciągu jako istotne uzupełnienie publikacji.

2. Sposób gromadzenia danych dotyczących eksportu/importu

Do roku 1992 dane z zakresu eksportu i importu surowców mineralnych zbierane były w formie papierowej, następnie zliczane ręcznie i przetwarzane na potrzeby opracowania „Bilansu...”. Od roku 1993 dane uzyskiwane były w formie elektronicznej i umieszczane w Infosystemie PRICESMIN. Była to baza danych, która stworzona została w 1993 r. w Pracowni Ekonomiki Złóż Zakładu Geologii Gospodarczej PIG, i w której gromadzono informacje właśnie o obrotach handlowych surowcami mineralnymi w Polsce, a także dane o produkcji i światowych cenach surowców mineralnych. Począwszy od roku 2010 dane gromadzone są w formie elektronicznej w module Gospodarka Surowcami Mineralnymi – GSM (stanowiącym część Systemu Gospodarki i Ochrony Bogactw Mineralnych Polski MIDAS), który opiera się na zawartości Systemu PRICESMIN przy jednoczesnym zwiększeniu zakresu zbieranych informacji i ułatwieniu raportowania. Moduł GSM, podobnie jak wcześniej System PRICESMIN, przetwarza dane i generuje raporty zarówno dla całego polskiego eksportu i importu surowców mineralnych, jak i w rozbiciu na cztery główne grupy surowców – energetyczne, metaliczne, chemiczne i skalne, a także dla poszczególnych ich rodzajów. Dodatkowym elementem jest możliwość przeglądania danych o światowej gospodarce wybranymi surowcami mineralnymi – wielkości produkcji, zużycia, eksportu oraz importu na rynkach światowych.

3. Zmiany w obrotach handlowych surowcami mineralnymi w Polsce

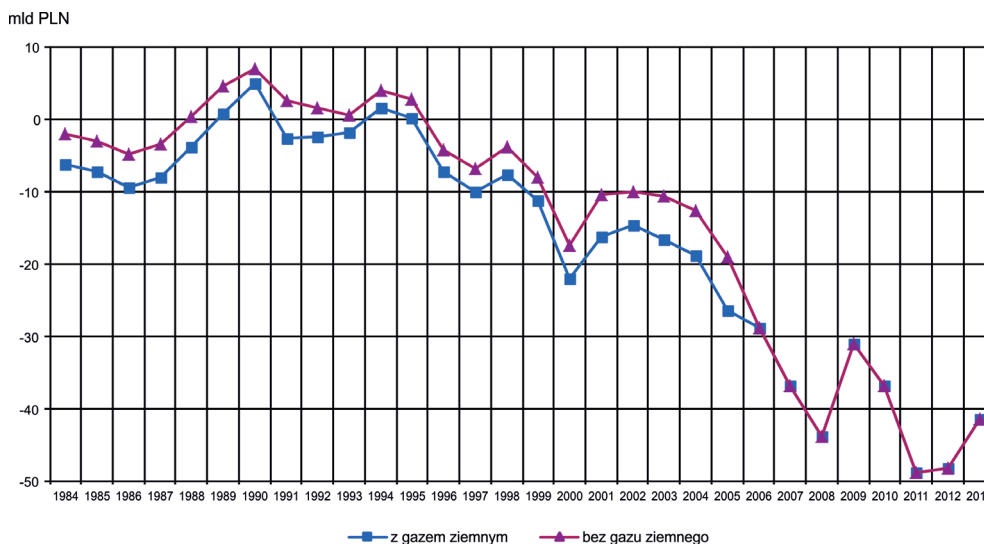
Zakres informacji, dotyczących obrotów handlowych w sektorze surowcowym Polski, przedstawiany w „Bilansie...” podlegał zmianom. Zasadniczo zwiększała się ilość pozycji obejmowanych zestawieniami, począwszy od zaledwie kilkudziesięciu w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku, aż do kilkuset w aktualnych wydaniach publikacji. Niemniej jednak dane prezentowane w części dotyczącej eksportu i importu nigdy nie były ograniczane do samych surowców, ale powiększane również o ich półprodukty, stanowiące istotny i nieodłączny element wymiany handlowej i niejednokrotnie w dużym stopniu decydujące o ogólnej wielkości czy wartości obrotów i salda. Do tych pochodnych należały i należą m.in. produkty naftowe, surowce metali oraz ich produkty (np. związki, stopy, odpady, złom, surówki itp.), a także produkty surowców skalnych (np. cement czy wapno). Uwzględnia się tu oczywiście te półprodukty, których pochodzenie i skład pozwala na jednoznaczne zakwalifikowanie do danej grupy surowców i które można wyodrębnić stosując Scaloną Nomenklaturę.

Obroty handlowe surowcami mineralnymi, tak w zakresie wielkości, jak i wartości, podlegały w minionych dziesięcioleciach bardzo dużym zmianom. Analizując informacje, zamieszczane w kolejnych wydaniach „Bilansu...”, widać wyraźny podział na surowce, których baza zasobowa jest w kraju wystarczająca i te, które praktycznie od zawsze były i są surowcami deficytowymi. Już w pierwszych wydaniach publikacji podkreślano znaczenie krajowej bazy zasobowej takich surowców, jak: węgiel kamienny, węgiel brunatny, rudy

cynku i ołowiu, rudy miedzi, siarka czy sól kamienna, a także surowców skalnych – wapieni, dolomitów, gipsów czy anhydrytów. Zasoby tych surowców pozwalały nie tylko na pokrycie zapotrzebowania krajowego, ale także na rozwinięcie eksportu. Z drugiej strony były takie surowce, jak ropa naftowa, gaz ziemny, rudy żelaza, sole potasowo-magnezowe czy fosforyty, których mała krajowa baza zasobowa zmuszała do pokrycia znaczącej części zapotrzebowania importem oraz te, których brak zasobów w kraju powodował konieczność pokrycia zapotrzebowania w całości zakupami za granicą – były to m.in. chrom, molibden, wolfram czy cyna. Ze względu na to, że surowców drugiej i trzeciej grupy było i jest również obecnie zdecydowanie więcej – i biorąc pod uwagę ceny poszczególnych surowców mineralnych na rynkach światowych – Polska od dziesięcioleci notuje ujemny bilans w obrotach handlowych w zakresie surowców mineralnych.

Tendencje eksportu i importu surowców mineralnych odzwierciedla saldo obrotów handlowych, prezentowane w publikacji od początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Saldo już wówczas było ujemne – w 1971 r. jego wartość wynosiła –381 mln zł dewizowych, w kolejnych latach ulegało pogorszeniu, aż do –8020 mln zł dewizowych w 1981 r. W kolejnych latach saldo prezentowane było już w złotych transakcyjnych – wyniosło –71,18 mld zł i –86,58 mld zł odpowiednio w latach 1982–1983.

Wartości salda w minionych 30 latach w tzw. cenach stałych według 2013 r., czyli uwzględniając wskaźniki inflacji (do roku 1994 przeliczone z cen transakcyjnych, czyli tzw. „starych” zł, od roku 1995 z „nowych” zł – po denominacji) wykazują tendencję malejącą (rys. 1).

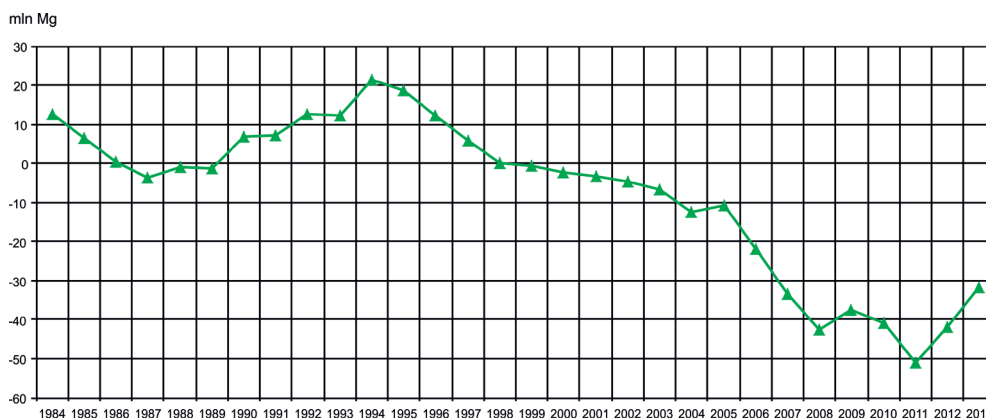
Rys. 1. Wartość salda obrotów handlowych surowcami mineralnymi w Polsce w latach 1984–2013 według „Bilansu zasobów złóż kopalin w Polsce” – edycje 1984–2013 za: GUS (1984 r.), CIHZ (lata 1985–2003), CAAC (2004–2013)

Fig. 1. The balance of Polish export and import in terms of mineral raw materials value in 1984–2013 according to “The Balance of Mineral Resources Deposits in Poland” – 1984–2013 editions

Ze względu na fakt, że dane w latach 2006–2013 nie uwzględniają obrotów handlowych gazem ziemnym (dane objęte tajemnicą statystyczną), pokazano dwa wykresy – łącznie z tym surowcem i bez niego. Biorąc pod uwagę, że wartość eksportu gazu jest niewielka, natomiast koszt sprowadzenia surowca wynosi prawdopodobnie kilkanaście mld PLN/rok, należy zakładać, iż wartość salda w tych ośmiu latach byłaby znacząco niższa.

Można wydzielić w analizowanym okresie kilka faz wyraźnych zmian salda (rys. 1). Znaczny wzrost wartości salda notowano na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, głównie ze względu na korzystną koniunkturę cen na rynku surowców metalicznych i chemicznych, która pozwoliła na zbilansowanie niekorzystnego salda w obrocie surowcami energetycznymi. W kolejnych latach saldo pozostawało na dość stabilnym poziomie, a wyraźna tendencja spadkowa rozpoczęła się w połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Została ona zahamowana na początku minionego dziesięciolecia, następnie zaobserwować można wyraźne pogorszenie bilansu obrotów handlowych. Spadek salda do poziomu prawie –50 mld PLN (czyli prawdopodobnie znacznie poniżej –60 mld PLN, gdyby uwzględnić koszty importu gazu ziemnego) związany jest z rosnącymi kosztami importu surowców energetycznych: ropy naftowej i jej produktów, gazu ziemnego, ale również węgla kamiennego. Kosztów tych nie mogły zbilansować ceny miedzi, dochodzące na światowych rynkach nawet do 9 tys. USD/tonę (2011 r.), chociaż jest to surowiec, którego Polska jest liczącym się eksporterem.

Zmiany wielkości salda obrotów handlowych, pokazujące zmieniający się tonaż surowców eksportowanych oraz importowanych w Polsce, przedstawiono na kolejnym wykresie (rys. 2). Dane za lata 2006–2013 w części dotyczącej eksportu/importu gazu ziemnego nie

Rys. 2. Wielkość salda obrotów handlowych surowcami mineralnymi w Polsce w latach 1984–2013 według „Bilansu zasobów złóż kopaliny w Polsce” – edycje 1984–2013 za: GUS (1984 r.), CIHZ (lata 1985–2003), CAAC (2004–2013) oraz według GUS – „Gospodarka paliwowo-energetyczna” – edycje 2007–2013

Fig. 2. The balance of Polish export and import in terms of mineral raw materials magnitude in 1984–2013 according to “The Balance of Mineral Resources Deposits in Poland” – 1984–2013 editions (PGI-NRI) and “Energy Statistics” – 2007–2013 editions (Central Statistical Office)

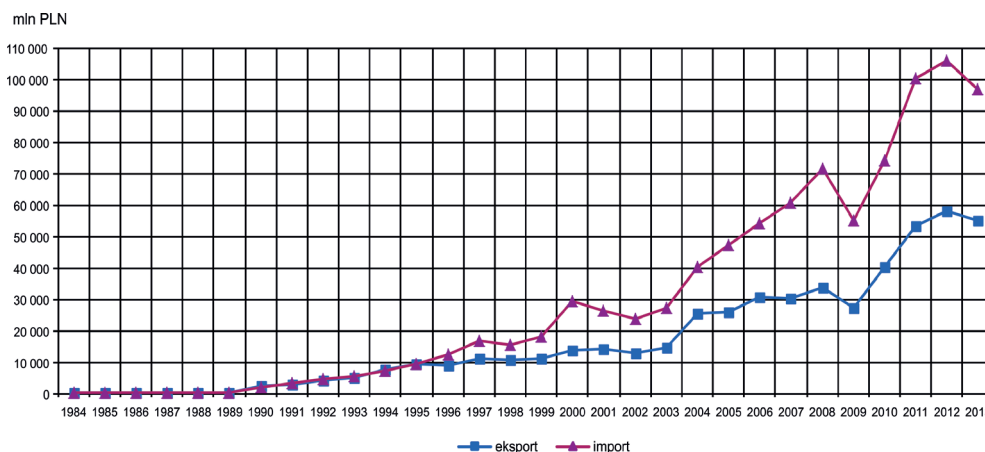
pochodzą z informacji gromadzonych w PIG-PIB (objęte tajemnicą statystyczną), zostały natomiast zaczerpnięte z GUS.

Podobne tendencje charakteryzują zarówno saldo wartości, jak i saldo wielkości obrotów handlowych (rys. 2). Jedyne dwa okresy dodatniego bilansu handlowego to lata 1984–1986 oraz 1990–1998, natomiast większość pokazanego przedziału czasowego, to wyraźna tendencja spadkowa salda, które najniższy poziom osiągnęło w 2011 r. i było to –51 mln Mg. Ostatnie dwa lata to zahamowanie niekorzystnego trendu i korzystna zmiana salda do –42 mln Mg w roku 2012 i –32 mln Mg w 2013 r.

Na poniższych wykresach zaprezentowano wartości (rys. 3) oraz wielkości (rys. 4) obrotów handlowych w ostatnich 30 latach.

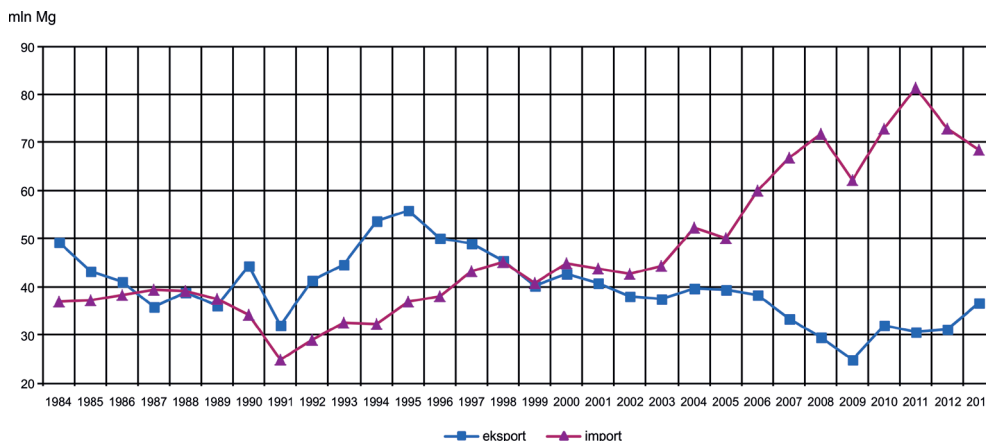
Na pierwszym z nich zaznacza się trwająca od wielu lat, rosnąca przewaga wartości importu nad eksportem (co powoduje pogłębianie niekorzystnego salda), w obrazie ilościowym natomiast widać, że w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku znacznie więcej surowców było z Polski sprzedawanych niż sprowadzanych do kraju, a trend ten odwrócił się w roku 1998. Było to spowodowane znacznym spadkiem eksportu surowców skalnych, przy jednoczesnym wzroście importu tej grupy oraz grupy surowców energetycznych.

Najważniejszą, z punktu widzenia obrotów handlowych, grupą surowców w Polsce są surowce energetyczne. Ze względu na konieczność importu gazu ziemnego oraz ropy naftowej i jej produktów (a w ostatnich latach także węgla kamiennego), a z drugiej strony znaczny eksport produktów naftowych, węgla kamiennego czy koksu i półkoksu, to właśnie ta grupa decyduje w największym stopniu o bilansie obrotów. Istotne znaczenie mają także surowce metaliczne (w szczególności eksport miedzi oraz srebra, czy eksport i import żelaza), które ze względu na wysokie ceny, mogą w pewnym stopniu niwelować niekorzystne

Rys. 3. Wartość eksportu i importu surowców mineralnych w Polsce w latach 1984–2013 (lata 2006–2013 bez gazu ziemnego) według „Bilansu zasobów złóż kopalin w Polsce” – edycje 1984–2013 za: GUS (1984 r.), CIHZ (lata 1985–2003), CAAC (2004–2013)

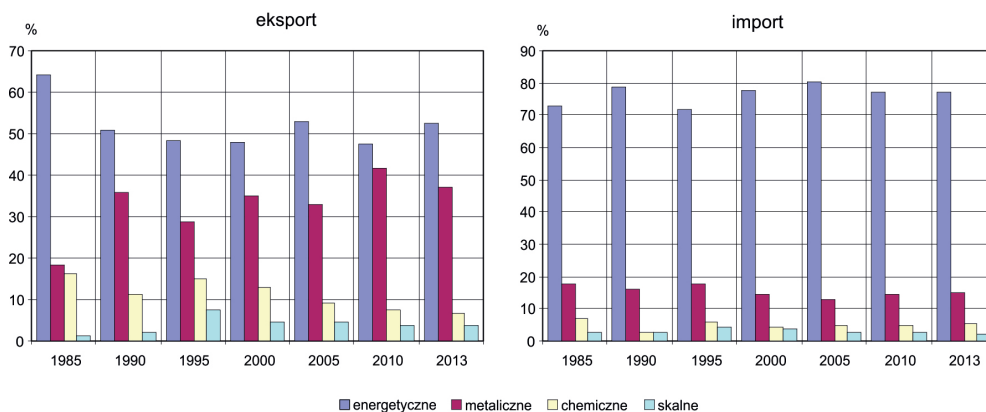
Fig. 3. The value of mineral raw materials export and import in Poland in 1984–2013 (in 2006–2013 excluding natural gas) according to “The Balance of Mineral Resources Deposits in Poland” – 1984–2013 edition

Rys. 4. Wielkość eksportu i importu surowców mineralnych w Polsce w latach 1984–2013 wg „Bilansu zasobów złóż kopalin w Polsce” – edycje 1984–2013 za: GUS (1984 r.), CIHZ (lata 1985–2003), CAAC (2004–2013) oraz według GUS – „Gospodarka paliwowo-energetyczna” – edycje 2007–2013

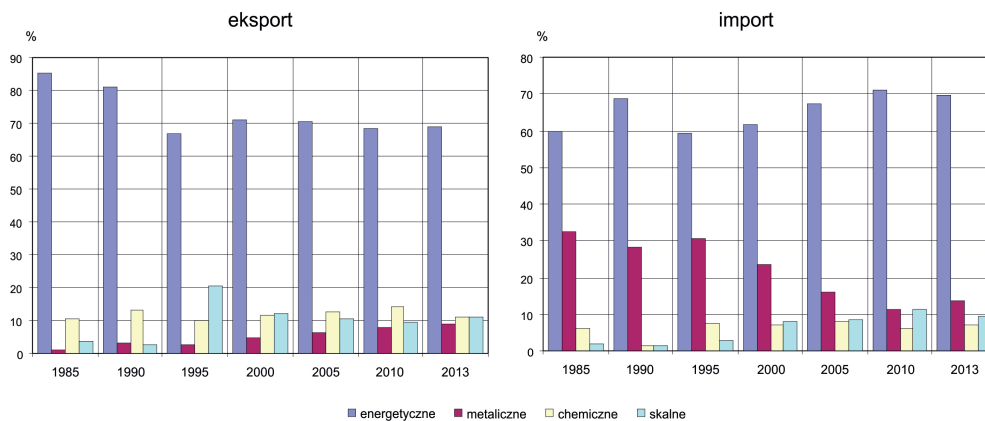
Fig. 4. The magnitude of mineral raw materials export and import in Poland in 1984–2013 according to “The Balance of Mineral Resources Deposits in Poland” – 1984–2013 editions (PGI-NRI) and “Energy Statistics” – 2007–2013 editions (Central Statistical Office)

saldo wartości, nawet przy mniejszym tonażu obrotów niż w przypadku surowców energetycznych. Poniżej przedstawiono udziały poszczególnych grup – w podziale stosowanym w „Bilansie ...” – w ogólnej wartości (rys. 5) i wielkości (rys. 6) – zarówno eksportu, jak i importu wszystkich surowców. Analogicznie do powyższych wykresów, w przypadku wartości obrotów dane nie obejmują gazu ziemnego w roku 2010 i 2013.

Rys. 5. Udział poszczególnych grup surowców mineralnych w wartości eksportu i importu w latach 1985–2013 (w roku 2010 i 2013 bez gazu ziemnego) według „Bilansu zasobów złóż kopalin w Polsce” – edycje 1985–2013 za: CIHZ (lata 1985–2003), CAAC (2004–2013)

Fig. 5. The contribution of mineral raw materials groups to the value of Polish export and import in 1985–2013 (in 2010 and 2013 excluding natural gas) according to “The Balance of Mineral Resources Deposits in Poland” – 1985–2013 editions

Rys. 6. Udział poszczególnych grup surowców mineralnych w wielkości eksportu i importu w latach 1985–2013 wg „Bilansu zasobów złóż kopalin w Polsce” – edycje 1985–2013 za: CIHZ (lata 1985–2003), CAAC (2004–2013) oraz według GUS – „Gospodarka paliwowo-energetyczna” – edycje 2011 i 2013

Fig. 6. The contribution of mineral raw materials groups to the magnitude of Polish export and import in 1985–2013 according to “The Balance of Mineral Resources Deposits in Poland” – 1985–2013 editions (PGI-NRI) and “Energy Statistics” – 2011 and 2013 editions (Central Statistical Office)

Wieloletni przedział czasowy pokazuje stabilny udział surowców energetycznych zarówno w wartości eksportu, jak i importu, przy wzrastającym znaczeniu surowców metalicznych i malejącym udziale surowców chemicznych w towarach sprzedanych. W aspekcie tonażu surowce energetyczne także dominują, wzrasta znaczenie sprzedawanych surowców metalicznych, natomiast wyraźnie maleje ich udział w ilości surowców sprowadzanych do kraju. W imporcie natomiast, w porównaniu do początku prezentowanego okresu, zwiększyło się znaczenie surowców chemicznych i skalnych.

Podsumowanie

Gromadzenie i prezentacja danych o obrotach handlowych surowcami mineralnymi w Polsce, jako istotne uzupełnienie sporządzanego co roku „Bilansu zasobów złóż kopalin w Polsce”, ma wieloletnią tradycję. Znaczna ilość danych, zebrana przez PIG-PIB, jest z pewnością cennym źródłem informacji o zmianach w zakresie eksportu i importu surowców w wieloletnim i może być pomocna w prognozowaniu takich tendencji w przyszłości. W ciągu ponad pięćdziesięciu lat zakres i sposób prezentacji danych ulegał modyfikacjom, dostosowywany do zmieniającej się sytuacji rynkowej i obowiązujących przepisów. Przez szereg lat (do roku 1988) dane publikowane w Bilansie były objęte tajemnicą państwową. W latach 1953–1971 były objęte klauzulą tajną, a w latach 1972–1988 klauzulą poufną. Rodziło to określone problemy z wykorzystaniem danych i informacji. Krąg osób mających dostęp do lektury Bilansu był ograniczony. Obecnie informacje przedstawiane są w formie elektronicznej i dostępne dla wszystkich zainteresowanych na specjalnie dedykowa-

nej witrynie internetowej PIG-PIB Surowce mineralne Polski http://geoportal.pgi.gov.pl/surowce/export_import, zarówno w wersji polsko-, jak i angielskojęzycznej. Niemniej jednak, wiele zawartych tam elementów jest kontynuacją metodyki prezentowania danych wypracowanej przed laty.

Artykuł przygotowano w ramach realizacji przedsięwzięcia „Sporządzanie krajowego bilansu zasobów kopalin w roku 2014” finansowanego przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie

LITERATURA

- Cichy, R. red. 1977–1980. *Bilans zasobów surowców mineralnych i wód podziemnych w Polsce – edycje według stanu na 31.XII.1976–31.XII.1979* – Centralny Urząd Geologii, Warszawa.
- Cichy, R. red. 1981–1985. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce – edycje według stanu na 31.XII.1980–31.XII.1984* – Centralny Urząd Geologii, Warszawa.
- Gadomski, W. 2013. Podwójne życie dolarów, *Alehistoria, Tygodnik Historyczny, dodatek do Gazety Wyborczej*, 10 czerwca 2013, s. 14–15.
- Gientka i in. red. 2008 – Gientka, M., Malon, A. i Dyląg, J. red. 2008. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce według stanu na 31.XII.2007* – Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.
- Gientka i in. red. 2007 – Gientka, M., Malon, A. i Tyimiński, M. red. 2007. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce według stanu na 31.XII.2006* – Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.
- Kozubski, F. red. 1960–1971. *Bilans zasobów kopalin użytecznych w Polsce – edycje 1.I.1960–1.I.1971* – Centralny Urząd Geologii, Warszawa.
- Kozubski, F. red. 1972–1973. *Bilans zasobów kopalin w Polsce – edycje 1.I.1972–1.I.1973* – Centralny Urząd Geologii, Warszawa.
- Orłowski, B. red. 1986. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce – edycja według stanu na 31.XII.1985* – Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych, Warszawa.
- Przeniosło, S. red. 1988–2005. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce – edycje według stanu na 31.XII.1987–31.XII.2004* – Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.
- Przeniosło i in. red. 2006 – Przeniosło, S. i Malon, A. red. 2006. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce według stanu na 31.XII.2005* – Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.
- Szawdyn, J. red. 1976. *Bilans zasobów kopalin w Polsce – edycja 1.I.1976* – Centralny Urząd Geologii, Warszawa.
- Szufflicki i in. red. 2011 – Szufflicki, M., Malon, A. i Tyimiński, M. red. 2011. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce według stanu na 31.XII.2010* – Państwowy Instytut Geologiczny–Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Szufflicki i in. red. 2012–2014 – Szufflicki, M., Malon, A. i Tyimiński, M. red. 2012–2014. *Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce – edycje według stanu na 31.XII.2011–31.XII.2013* – Państwowy Instytut Geologiczny–Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Wołkiewicz i in. red. 2009–2010 – Wołkiewicz, S., Malon, A. i Tyimiński, M. red. 2009–2010. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce – edycje według stanu na 31.XII.2008–31.XII.2009* – Państwowy Instytut Geologiczny–Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa.
- Żandarski, K. red. 1974–1975. *Bilans zasobów kopalin w Polsce – edycje 1.I.1974–1.I.1975* – Centralny Urząd Geologii, Warszawa.
- Żandarski, K. red. 1987. *Bilans zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce – edycje według stanu na 31.XII.1986* – Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych, Warszawa.
- GUS 2007–2013. *Gospodarka paliwowo-energetyczna – edycje 2006–2012*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Międzynarodowa konwencja 1983. Międzynarodowa konwencja w sprawie zharmonizowanego systemu oznaczania i kodowania towarów, sporządzona w Brukseli dnia 14 czerwca 1983 r. (Dz.U. Nr 11, poz. 62).

- Państwowy Instytut Geologiczny-Państwowy Instytut Badawczy. *Surowce mineralne Polski*. [Online] Dostępne w: http://geoportal.pgi.gov.pl/surowce/export_import [Dostęp: 04.01.2016].
- Państwowy Instytut Geologiczny-Państwowy Instytut Badawczy. *System Gospodarki i Ochrony Bogactw Mineralnych Polski MIDAS*. [Online] Dostępne w: <http://geoportal.pgi.gov.pl/portal/page/portal/MIDASGIS/start> [Dostęp: 04.01.2016].
- PGG 2011. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. Nr 163, poz. 981 ze zm.).
- Rozporządzenie WE 2004. Rozporządzenie (WE) nr 638/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie danych statystycznych Wspólnoty odnoszących się do handlu towarami między Państwami Członkowskimi oraz uchylające rozporządzenie Rady (EWG) nr 3330/91 (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 102/1, 7.4.2004).
- Zarządzenie Prezesa GUS. Zarządzenie Nr 58 Prezesa GUS z 31 grudnia 1992 r. w sprawie Scalonej Nomenklatury Towarowej Handlu Zagranicznego CN.

EWOLUCJA METODYKI GROMADZENIA DANYCH O OBROTACH SUROWCAMI MINERALNYMI W POLSCE PRZY BILANSOWANIU ZASOBÓW ZŁÓŻ KOPALIN

Słowa kluczowe

surowce mineralne, eksport, import, saldo, bilans

Streszczenie

W publikacji zaprezentowano historię gromadzenia danych, dotyczących polskiego eksportu i importu surowców mineralnych, przy okazji bilansowania zasobów złóż kopalin. Na podstawie archiwalnych wydań publikacji, obecnie zatytułowanej „Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce”, zgromadzone w Państwowym Instytucie Geologicznym-Państwowym Instytucie Badawczym (PIG-PIB), prześledzono metodykę zbierania informacji z zakresu obrotów handlowych surowcami. Przytoczono instytucje odpowiedzialne za gromadzenie danych oraz ich dostarczanie, nazwiska redaktorów naczelnych publikacji oraz autorów części dotyczącej obrotów handlowych z kolejnych lat, dzięki którym dane były corocznie prezentowane. Omówiono zakres informacji oraz sposób ich prezentacji. Ze względu na to, iż początek zbierania danych sięga lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku, a od tego momentu ogromnym zmianom ulegała sytuacja ekonomiczna zarówno w Polsce jak i na świecie, to właśnie te czynniki gospodarcze i finansowe – rosnąca liczba partnerów handlowych, zmiany sposobu rozliczania transakcji czy zmiany walut – w największym stopniu determinowały kolejne modyfikacje danych. Przez ponad pół wieku w znaczący sposób zwiększył się zakres danych, zmieniało się ich źródło, ale także metodyka przedstawiania – znacznie większy nacisk położono z czasem na obrazowanie zmian w obrotach handlowych w dłuższej perspektywie czasowej i nie tylko dla eksportu i importu, ale także salda obrotów handlowych. Saldo obrotów zostało potraktowane jako wyraźne odzwierciedlenie tendencji i sytuacji w całym krajowym sektorze surowcowym, ale także sytuacji w gospodarce surowcami mineralnymi na świecie. Z tego też względu w publikacji przeanalizowano również tendencje w obrotach handlowych surowcami mineralnymi w Polsce w minionych 30 latach, zarówno jeśli chodzi o eksport i import, jak i saldo obrotów. Na wykresach zaprezentowano zmiany nie tylko w aspekcie tonażu, ale też wartości wymiany handlowej dla ogółu surowców oraz poszczególnych ich grup – surowców energetycznych, metalicznych, chemicznych i skalnych. Zwrócono też szczególną uwagę na surowce, które w największym stopniu determinują saldo wymiany handlowej w tym sektorze w Polsce.

DATA ON MINERAL RAW MATERIALS TRADE TURNOVER – EVOLUTION OF METHODOLOGY**Keywords**

mineral raw materials, export, import, balance

Abstract

The article presents the history of collecting data on mineral raw materials export and import in Poland and balancing mineral raw materials resources. The methodology of gathering data was analyzed on the basis of the publication “The Balance of Mineral Resources Deposits in Poland”. This is the current title of the yearbook, the back issues of which are collected in the Polish Geological Institute-National Research Institute headquarters. During the last decades the institutions responsible for collecting and delivering data have changed and they were cited in the article along with the names of general editors of the publication and the authors of the chapter devoted to the exports and imports. As a result, data on mineral raw materials international trade have been presented every year. Moreover, the scope of data and the manner of their presentation were covered in the article. The information on Polish export and import of mineral raw materials has been compiled since the 1960s. Significant changes took place for more than 50 years not only within Polish but also in the world economy, and these economic conditions – the growing number of trade partners, changes in accounting for commodities or currency changes – were the main factors influencing the successive conversions of data presentations. The range of data grew significantly, the source of data altered several times and the methodology of data presentation changed a lot. Over time, there were data presented in longer hindsight and not only on exports and imports but also on the turnover balance. The balance is treated as a reflection of the domestic mineral raw materials sector and of a situation in world mineral economy. Thus, tendencies in the trade turnover have been presented for the last 30 years, for export, import and balance. Graphs were also included in the article showing such changes in relation to the value and magnitude of the trade turnover for all mineral resources and for particular groups – energy, metallic, chemical and rock raw materials. The most important raw materials – in terms of affecting the total balance in Poland – were also specified in the article.